

Çocuklarda Algının Gelişimi

Cavit BİNBAŞIOĞLU*

İlkokuma ve Yazma ile Hayat Bilgisi derslerinin öğretiminde sık sık dile getirilen çocuklardaki "toptan algı" özelliği ile ilgili bir araştırma yazısı, 1940 yılında İlk Öğretim dergisinin 53. sayısında yayımlanmıştır. Bugünkü kuşakların yararlanabilmesi için, Muzaffer Şerif Başoğlu tarafından M.D.Vernon 'dan çevrilen bu yazıyı, bazı terim ve sözcüklerini Türkçeleştirerek aynen yayımlıyoruz:

Küçük çocukların algılarının yetişkin algılarından oldukça farklı olabileceğini, daha çok hayvanların ve özellikle yüksek derecede bulunan maymunların algılarına benzeyebileceğini gördük. Bu gibi olaylara önce **Gestalt** psikologları kuvvetle dikkatimizi çekmişlerdir. **Küçük çocuklar, önlerindeki görüş alanlarını, daha çok 'ayrılmamış anlamlı bütünler dizisi' halinde algılama eğilimindedirler.** Bu suretle, onlarda bazı yönlerde bütünleşmeye doğru olan eğilimler (configurational tendencies), yetişkinlerde olduğundan daha etkin bir durumda bulunurlar. **Çocukların algılaması, ayrıntıyı atmaya daha elverişlidir.** Onların algıları belirsizdir, akıcıdır, uyarım alanındaki her şeyi içermez ve **kendilerine ait olan öznel etkenlerin etkisi altında** değişikliğe uğrayabilir. **Koffka'nın** ileri sürdüğüne göre, onların algıları, "bazı yalın bütünleşme ilkelerine" uygun olarak oluşur; yani, onlar **algılama alanını, daireler, kareler ve dikdörtgenler gibi bazı yalın "bütün" şekiller halinde algılamaya eğilimlidirler.** Fakat, belki, bütünleşmeye doğru olan bu kuvvetler, çocukta "biyolojik yarar", "ilgi" ve "duygusal değer" kadar önemli bir yer tutmaz.

Koffka'nın bizzat kendisinin de özellikle belirttiği gibi, çocukları, en çok kolaylıkla çeken ve onlarda bir tepki uyandıran uyarımlar, çevrelerinde iyi tanıdıkları yüzlerin ve seslerin, onlara **tanıdık ve anlamlı gelen şekilleridir.** Buradan, tüm dengelim

yöntemiyle ilerleyerek diyebiliriz ki, algıya ait diğer uyarımların kavranması, onların bu **tanıdıklık ve anlamlı şekillerle olan yakınlıklarına, yahut farklarına** göre olur.

Küçük çocuklar, deneysel olarak, yalın geometrik şekillerle karşılaştıkları zaman, onların bu şekilleri algıladıkları; fakat ince ayrıntıyı kaçırdıkları saptanmıştır. **Line'nin** araştırması bunu göstermiştir. Bu araştırmacı, iskambil kağıdı gibi kartların üstüne çeşitli şekiller yapmıştır ve çocuklardan, bunları, şekil benzerliklerine göre ayırmalarını istemiştir. Üstünde şekiller olan kartları, tam önlerinde duran bir şekle benzerliklerine göre ayırdıkları zaman bile, dört beş yaşındaki çocuklar, bir kareyi bir daireden, bir dikdörtgenden ayırabildikleri halde; yuvarlak bir şeklin o kadar düzgün olmadığını, yahut birbirine benzeyen şekillerden birinin bir yerinin **kapalı** olduğunun farkına varmamışlardır. **Algıya dayanan bilginin gelişimi, ilerleyen bir "inceleme gelişimi" geçirir.** Çocuğun dikkatini çekmek için, önce **şiddetli, kütleli** (massive), yahut **devinim** halinde bulunan uyarımlar gerektir; fakat, gitgide artan bir biçimde, daha **küçük ve ince ayrıntılı** uyarımlar, yeterli olmaya başlar. **Küçük yaşlarda algılar, daha çok "toptan bütünler" halinde oluşur;** çeşitli kısımların bilinçli ve amaçlı bir **soyutlama** sonucu olarak tanınması, daha ileriki yaşlarda oluşur. Bunun böyle olduğu, çeşitli kısımların **ilişkili bir biçimde tanınması** halinin, onların (birbirleriyle) **ilişkili olduğu hükmünden** yıllarca önce ortaya çıkmasından da bellidir.

Fakat **Munn** ve **Stiening**'in elde ettiği sonuçlara bakılırsa, görülür ki , bir algı durumunda , çocuğun algı ile ilgili **ayırma** ya da **seçme** yetilerini uyandırmaya ve pekiştirmeye **yeterli istek yaratılırsa**, ayrıntının algılanması ve çözümlenmesi, oldukça küçük yaşlarda da gerçekleşebilir.

Bu araştırmacıların deneylerinden bir özet verelim:

On beş aylık bir çocuğa, iki kutuyu, birbirinden ayırt etmesi öğretilmiştir. Kutulardan birinin içinde çikolata vardır. Bu kutunun kapağının üstünde eşkenar dörtgen biçiminde , beyaz bir zemin üzerinde, siyah bir haç şekli vardır. Öteki kutu boştur. Kapağının üstünde , yine eşkenar dörtgen biçiminde , beyaz bir zemin üzerinde siyah bir kare vardır. Çocuk, bu iki kutuyu birbirinden ayırmayı öğrendikten sonra, haç'ın durumu kırk beş derecelik bir açı derecesinde döndürüldü ve zeminde beş türlüye kadar varan küçük değişiklikler yapıldı; boş kutunun üzerindeki şekilde de beş türlü küçük değişiklikler yapıldı. Bu durumlarda da çocuk, doğru kutuyu seçmekte yanılmadı. Boş kutu aynen korunarak, içinde çikolata bulunan kutunun şekli de değiştirildiği zaman, çocuğun yaptığı seçim doğru idi. Kutular , başka başka şekillerde önüne konduğu zaman, bu yeni durumlarda da çocuk, doğru kutuyu öğrenmede gecikmedi. (Üç tekrarda)... Çikolatayı içeren kutudaki şekil, boş kutuya ve o kutudaki şekil, çikolatalı kutuya konduğu zaman, beş tekrardan sonra çocuk, doğru kutuyu seçmeyi öğrendi.

Açık bir biçimde görülüyor ki, **şekiller , anlamsız ve çocuğun tanımadığı şekiller bile olsa, çocuk, "oldukça küçük şekil farklarını" kavrayabiliyor; yalnız yeter ki, "toptan" durum içinde , yeter derecede "ilgilenmiş" bulunsun.**

Bu deney, buna benzer yollar üzerinde **Gellerman** tarafından tekrar edilmiştir. **Gellerman** , denek olarak iki yaşında iki çocuk ile iki şempanze kullanmıştır. Bu araştırmacının bulduğu sonuçlar, **Munn** ve **Stiening** 'in elde ettikleri sonuçları doğrulamaktadır. Bu deneylerde de , yeterli isteklendirilmeler (müşevvikler) sağlanmıştır. Olumlu ve olumsuz uyarımların arkasına konan kutuların her ikisine de yenecek şey konmuştur; fakat, olumlu uyarımın arkasındaki kutu açıktır, olumsuz uyarımın arkasındaki kilitlidir. Bu deneylere girerken hem çocuklar, hem maymunlar , oldukça **aç** bir durumda idiler ve tabiatıyla, her oturumda denekler, deneyin uzamasına ve fazla tekrara isteklidirler. Deney koşulları altına sokuldukları zaman , bu yaştaki çocukların gösterdikleri tepkilerin tersine olarak, bu iki çocuk, **sorun çok güçleşip de tekrar tekrar başarısızlığa uğramadıkları takdirde**, deney durumuna giren isteklendiricilerin (müşevviklerin) etkisi altında, **ilgi ve sevinç** göstermişlerdir.

Gellermann'ın deneyleri göstermiştir ki, çocuklar -büyüklükten , renkten (siyah, yahut beyaz), üçgenin cinsinden, kenarlı olup olmamasından bağımsız olarak - şekli (bu deneylerde üçgeni) ayırt edebiliyorlar. Çocuklar çok az olan şekil farklarını da ayırt etmişlerdir. Bir üçgeni, üstteki yatay çizgisi çok kısa olan bir yamuk'u (trapezoid) (yani, yalnız çok kısa bir yeri kesik olduğu için hemen hemen "üçgen" diyebileceğimiz bir şekilden): bir daireyi , üç yerinde az devam eden düzleşmeler bulunan daireye yakın bir şekilden ayırt etmişlerdir.

Bu deneylerin ikinci dizisinde , olumlu uyarımın (bu, deneylerde bir haç şekli idi), yahut olumsuz uyarımın zeminlerindeki şekillerin değişmesi, çocukların **ayırt etme** güçlerini etkilememiştir. Haç şekli, arkaya alınarak,

olumlu uyarımın zeminini oluşturduğu zaman, çocuklardan biri , hemen doğru olarak tepkide bulunmuştur; öteki de bunu beş tekrarda kavramıştır. Açık olarak görülüyor ki -içinde bulunduğu algı zemininden ve uyarımları gösterme biçimlerinden bağımsız olarak - şeklin kendisini ayırabiliyorlar ve hatırlayabiliyorlar. Maymunlar, bu hususta daha az yetenek gösteriyorlar; fakat ,belki bu yeteneksizliğin bir kısmı, görüş keskinliklerinin (visual acuity) zayıf olmasından ileri gelir. Bu zayıflık, gözlerinin önünde duran şekildeki ince ayrıntıyı görmelerine engel olur. Bu, daha büyük olan **zemin şekillerine** karşı, niçin daha kolaylıkla tepkide bulduklarını açıklar. **Gellermann**'a göre maymunların çocuklara nazaran olan bu **ayırt etme** eksikliği, kısmen dilden yoksun bulunmalarındandır. Çocuklar, deneylerde belleklerine ve tepkilerine yardım etmek için , birçok sözler kullanmışlardır.

Az çok karmaşık uyarımların ayrı kısımlarının ve ayrıntılarının **atlanmasını** ve onların "yalın anlamlı bütün halinde" görülmesini **Segers** de saptamıştır. Buna , **senkretizm** (syncretizm) adını vermiştir. Hatta, başı bir hayvandan, bedeni buna uygun olmayan bir başka hayvandan alınmış, ilişkisiz hayvan resimleri gösterildiği zaman, **Segers**, **yedi yaşından, hatta birkaç çocukta dokuz yaşından önce, çocukların bunlarda bir olağanüstülük olduğunun farkına vardıklarını** bulmuştur.

Üç yaşından beş yaşına kadar çocuklar , hayvanlara, yalnız bedenlerine , yahut genel görünüşlerine bakarak ad vermekte kuşku göstermezler. Bununla birlikte, bu yaştan sonra, daha çok, başa bakarak ad vermişlerdir. Bu gösteriyor ki, yaş ilerledikçe çocuklarda mekân ilişkilerini araştırma gelişimi ortaya çıkıyor. Bu noktaya , sonra da değineceğiz. Bu çocuklar, açık bir

biçimde , bu resimleri , **tanıdıkları**, yahut **ilgili oldukları** bir şeye bağlamaya , elverdiğince çaba harcamışlardır.

Aynı eğilimi, **Parsons** da bulmuştur. Bu araştırmacı, yedi ile yedi buçuk yaş arasındaki çocuklara "yayılmış mürekkep lekeleri " göstermiştir ve onlarda bunların uyandırdığı çağrışımları sormuştur. Çağrışımların yarısından fazlası, insanlar ile hayvanlar hakkındadır.

Bu olaylardan , küçük yaştaki çocukların, çevredeki görsel alanda, "ince farkları" neden kavramadıkları ve bunlardan **soyut duyum keyfiyetleri** çıkarmadıkları anlaşılır. **Bu , kısmen de, zekâlarının olgun olmayışından ileri gelir.** Burada, zekâdan, Binet'nin zekâ testleriyle ölçmek istediği şeyi kast ediyoruz. Bu testlerde, uzunlukların (iki çizginin uzunluğu) ayrılması, dört yaşındaki çocuklar için bir test maddesi olarak kullanılmıştır. Renklerin ve ağırlıkların farkedilmesi , beş yaşındaki çocuklar için kullanılmıştır. Belki, bu durumların, hatta, kaba olarak bile farkedilmesine , genellikle, bu yaşlardan önce rastlanmaz. Bu ayırma yeteneğinin bu yaşlara kadar bulunmamasını , yalnız bilgi yetersizliği ile açıklamak doğru olmasa gerektir. **Deneyici, deney altında bulunan çocukların ilgisini sağlamakta başarılı olamazsa ve onları eğlendiremezse, çocuklardan memnuniyet verici deneysel sonuçlar elde etmek son derece güçtür** (Yukarda **Munn** ve **Gellermann, Stienning**'in deneylerini gördük). Örneğin, **Jones**, çocuklarda, bazı tepkileri ısrarla tekrar etmek eğilimi görmüştür. Bu araştırmacı, deneylerinde , küçük yaşta çocuklara, söz-cüklerin ve resimlerin benzerliklerini ve farklarını mukayese ettirirken , tekrar tekrar onlardan, anlamsız bir surette , aynı cevabı aldığı olmuştur.

Brian ve **Goodenough** da , iki ya-

şındaki çocuklara resimli geometrik cisimleri ve şekillerin karşılaştırılmasını yaptırırken, onların tepkilerinde kuvvetli bir biçimde bu "tekrar" eğilimini bulmuşlardır ve belki de , duyum keyfiyetlerini ayırmak, çocukların umurunda değildir. **Belki, onları, yalnız "an-**

lamlı bütünlerin algısı"na ait genel çizgiler çeker. Özetle, onlar, bunları görmek istemedikleri için mi görmüyorlar, yahut görmediklerinden dolayı mı görmek istemiyorlar, bu konuda bir karara varmak güçtür.